
O PRACTICĂ MAI PUȚIN ÎNTÂLNITĂ. REUTILIZAREA UNOR TOPOARE DE PIATRĂ DIN EPOCA BRONZULUI

**Vasile Diaconu
Mariana Sîrbu**

Cuvinte-cheie: Epoca bronzului, topoare de piatră, reutilizare, așezări, morminte.

Într-o epocă în care metalul a reprezentat un bun definitoriu și cu o simbolistică aparte, piatra a rămas în continuare o materie primă accesibilă pentru confecționarea diferitelor obiecte. Cu toate acestea, sunt cunoscute situații în care unele componente ale utilajului litic, în diverse contexte, au fost reutilizate, în sensul unei transformări a funcționalității piesei inițiale. Pornind de la analiza mai multor topoare de piatră identificate în mediile epocii bronzului din spațiul cuprins între Carpați și Nistru, ne propunem să discutăm această practică a refolosirii unor unelte/arme. În plus, în literatura arheologică acest aspect nu a fost aprofundat, iar majoritatea specialiștilor s-au rezumat doar la menționarea unor astfel de obiecte.

Atunci când ne referim la reutilizare, avem în vedere două situații distincte: reperforarea unor exemplare care s-au deteriorat și întrebuințarea unor piese distruse ca frecătoare/pisăloage/percutoare. Refolosirea putea avea la bază rațiuni practice (duritatea rocilor, forma potrivită pentru acțiuni de zdrobire/pisare, dificultățile de procurare a unor materiale litice de bună calitate) sau considerente care țineau de utilitatea inițială pe care au putut-o îndeplini unele dintre aceste topoare de piatră (unelte, arme sau simboluri de putere). Faptul că unele exemplare sunt foarte îngrijit lucrate și chiar decorate, poate constitui un posibil argument că astfel de artefacte reutilizate îndeplineau și funcții simbolice.

Pentru o mai bună receptare a acestei practici, vom prezenta, sub forma unui catalog, o serie de topoare descoperite în teritoriul dintre Carpați și Nistru.

1. Bodeștii de Jos (com. Bodești, jud. Neamț, România) (fig. 1/1). Descoperită în zona *Cetățuiei/Frumușica*, piesa reprezintă jumătatea superioară a unui topor de dimensiuni reduse, a cărui

muchie se termină cu un buton semisferic, foarte bine profilat. Obiectul a fost lucrat din rocă vulcanică și cel mai probabil era un topor de luptă. Suprafața artefactului a fost atent șlefuită. Toporul a fost spart în zona perforației pentru fixarea cozii, iar jumătatea superioară a piesei a fost refolosită ulterior, astfel încât urmele fragmentării s-au estompat foarte mult. Urme de folosire au fost observate și pe muchia toporului. Tipologic, exemplarul aparține epocii bronzului, iar în situl din perimetrul căruia provine au fost atestate și alte vestigii arheologice din această perioadă.

Piesă inedită aflată în colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra Neamț.

Dimensiuni: lungime – 4,5 cm, lățime – 3,5 cm.

2. Chirsova I (satul Chirsova, raionul Comrat, Republica Moldova) (fig. 1/2). Un fragment de topor masiv a fost descoperit în anul 2016 pe suprafața așezării Chirsova I, atribuită culturii Sabatinovka. Artefactul este prelucrat din diabaz de culoare neagră-verzuie, spart în zona orificiului pentru fixarea cozii. Are profilul drept și tăișul ușor curbat, cu urme de utilizare. În secțiune transversală are formă rectangulară. Zona în care a fost spartă piesa prezintă porțiuni șlefuite, dar și ciobituri vechi, precum și urme recente de uzură. Exemplarul se păstrează în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei (Chișinău).

Dimensiuni: lungime – 13 cm; lățime max. – 11,2 cm; diametrul orif. – 3,6 cm.

Literatură: Сава и др. 2017, рис. 6/5.

3. Izvoare (com. Izvoare, jud. Neamț, România) (fig. 1/3). Din zona sitului eneolitic pluristratificat provine un topor fragmentar, lucrat dintr-o rocă dură, cel mai probabil de origine vulcanică. Zona activă a toporului a fost spartă în vechime, iar piesa a fost refolosită, printr-o ajustare sumară a porțiunii degradate. De altfel, întreaga suprafață a piesei prezintă urme ale reutilizării. Având în vedere faptul că vechile cercetări au evidențiat urme de locuire și din epoca bronzului, conside-

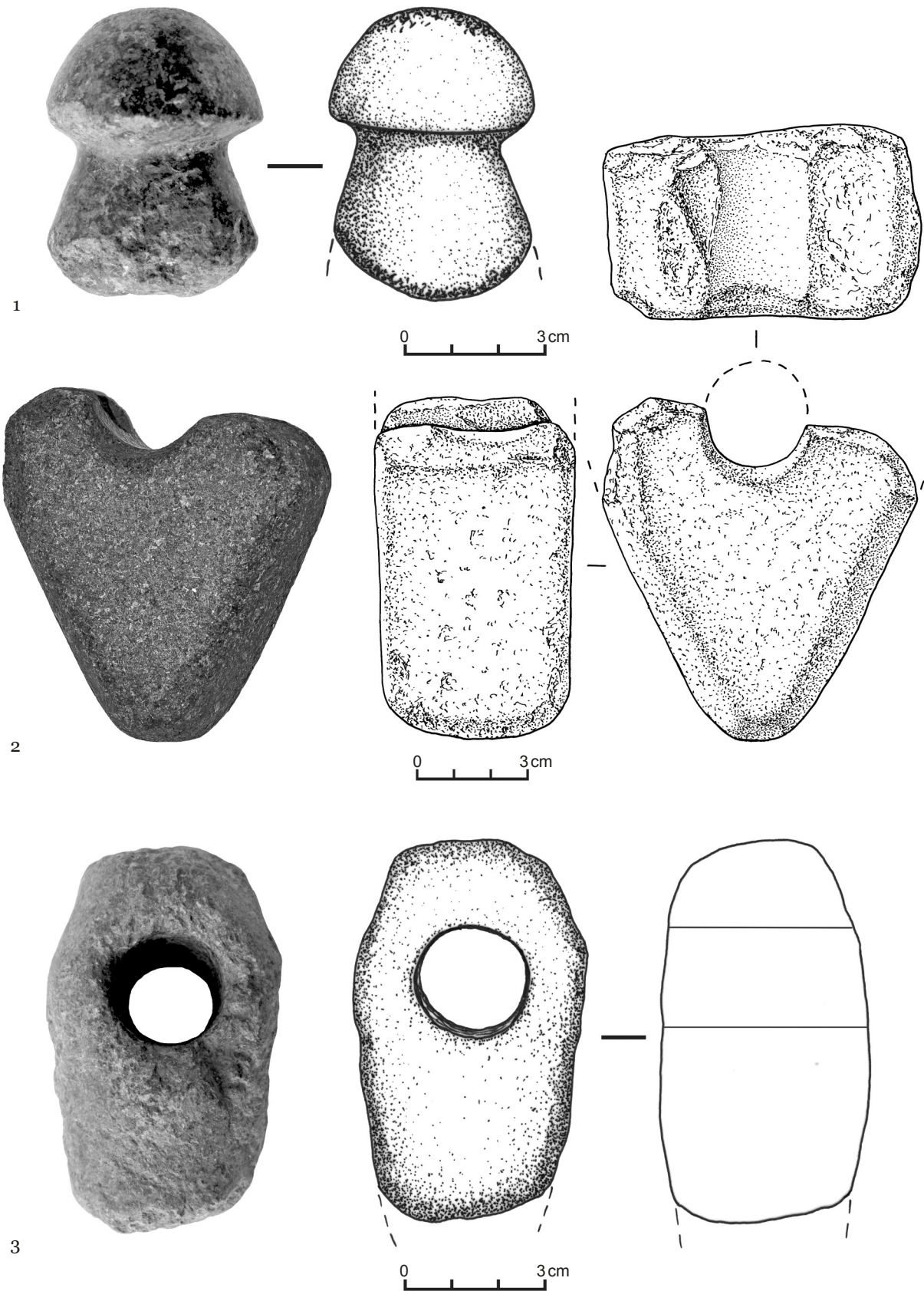

Fig. 1. Topoare de piatră reutilizate: 1 - Bodești; 2 - Chirsova I; 3 - Izvoare.

răm că artefactul poate fi atribuit acestui segment cronologic. Piesă inedită aflată în colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra Neamț.

Dimensiuni: lungime – 6,8 cm; lățime max. – 4,4 cm; diametrul orif. – 1,7 cm.

4. Kazan Kulak II (satul Gorodne, raionul Bolgrad, regiunea Odessa, Ucraina) (fig. 2/1). Artefactul reprezintă jumătatea inferioară a unui topor bine șlefuit, oval în secțiune, prelucrat din gresie cuarțitică, de culoare cafenie-deschisă. A fost descoperit în urma cercetărilor arheologice efectuate în anul 1999 în cadrul așezării culturii Sabatinovka de la Kazan Kulak II. Suprafața spartă prezintă urme multiple de re folosire, ceea ce presupune întrebuințarea acestui obiect în calitate de percutor. Dimensiuni: lungime – 4,6 cm; lățime max. – 6,6 cm; grosime – 3,8 cm.

Literatură: Субботин 2002, 174, рис. 2/6.

5. „Neamț” (județul Neamț, România) (fig. 2/3). Fragmentul de topor provine din zona de nord-est a județului Neamț și tipologic poate fi încadrat în epoca bronzului. Artefact lucrat din andezit, păstrat în stare fragmentară. Piesa reprezintă jumătatea inferioară a unui exemplar masiv, care a fost spart în zona perforației pentru fixarea cozii, dar reutilizat prin confecționarea unui nou orificiu pentru mâner. Profilul este drept, iar tăișul ușor curbat și cu urme de folosire. În secțiune transversală este rectangular. Perforația secundară este ușor descentrată față de axul longitudinal al piesei și ușor tronconică. Spărtura din zona perforației inițiale a fost finisată sumar, sau s-a tocit ca urmare a utilizării muchiei pentru lovire. Se păstrează la Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț.

Dimensiuni: lungime – 11,0 cm; lățime max. – 7,2 cm; diam. perforației – 2,3 cm.

Literatură: Diaconu 2014, 149, fig. 1/3.

6. Racova (jud. Bacău, România) (fig. 3/1). De pe teritoriul localității provine jumătatea inferioară a unui topor cu corpul alungit și profilul ușor curbat. Exemplarul a fost spart în zona orificiului pentru fixarea cozii și s-a încercat reperforarea sa. Tăișul este ușor lățit. Suprafața obiectului este foarte atent lustruită. Obiectul a fost atribuit culturii Costișa. Se păstrează în colecțiile Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra Neamț.

Dimensiuni: lungime – 11,3 cm, lățime max. – 5,2 cm.

Literatură: Matasă 1940, 39, fig. 79; Munteanu 2006, 51, pl. 63/1.

7. Sârcova (satul Sârcova, raionul Rezina, Republica Moldova) (fig. 2/2). În 2016, cu prilejul unor excavații pe teritoriul satului Sârcova, a fost descoperit un topor din piatră, fragmentar. Piesa reprezintă partea inferioară a unui topor de luptă, prelucrat din diabaz, de culoare cafenie-închisă, foarte bine lustruită. Toporul a fost spart în zona perforației, iar ulterior această zonă a fost bine finisată ca urmare a unei re folosiri intense. Exemplarul prezintă pe una din fețe o muchie mediană, în relief, iar tăișul este puternic lățit și arcuit. Profilul piesei este ușor curbat. Pe suprafața fragmentului de topor se observă urme de folosire intensă. Chiar dacă nu este cunoscut contextul arheologic din care provine artefactul, acesta poate fi încadrat, din punct de vedere tipologic, în epoca bronzului.

Exemplarul se păstrează în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei (Chișinău) și a fost donat de Anatolie Colesnic, locuitor al satului Cojușna. Piesă inedită.

Dimensiuni: lungime – 6,5 cm, lățime max. – 3,5 cm.

8. Tiraspol (or. Tiraspol, Republica Moldova) (fig. 3/2). Cu prilejul unor lucrări edilitare pentru fundațiile unei clădiri, în anul 1983 a fost descoperit un mormânt dublu, atribuit culturii Katakombnaja, din inventarul căruia provine și un fragment de topor re folosit. Exemplarul reprezintă jumătatea superioară a piesei, fiind lucrat din bazalt de culoare neagră. Toporul a fost spart în zona perforației, iar zona respectivă a fost ajustată și atent șlefuită. Muchia toporului este ușor convexă. Pe una din fațete este realizat un decor în relief care constă dintr-o nervură longitudinală spre care converg alte două nervuri dispuse oblic. Suprafața piesei este foarte bine șlefuită, inclusiv pe zona care a rezultat prin spargerea toporului. Exemplarul se păstrează în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei (Chișinău).

Dimensiuni: lungime – 6,0 cm, lățime max. – 4,0 cm.

Literatură: Сава 1987, 89, рис. 2/2.

9. Vânători-Neamț (com. Vânători-Neamț, jud. Neamț, România) (fig. 3/3). Exemplarul provine dintr-o așezare a culturii Noua de la Vânători-Neamț, punctul *La Izvoare*. Reprezintă jumătatea superioară a unui topor de luptă cu muchie cilindrică, terminată printr-o calotă semisferică. Exemplarul a avut dimensiuni medii și a fost confecționat din andezit cu piroxeni și amfiboli. Toporul a fost spart în zona perforației și prezintă

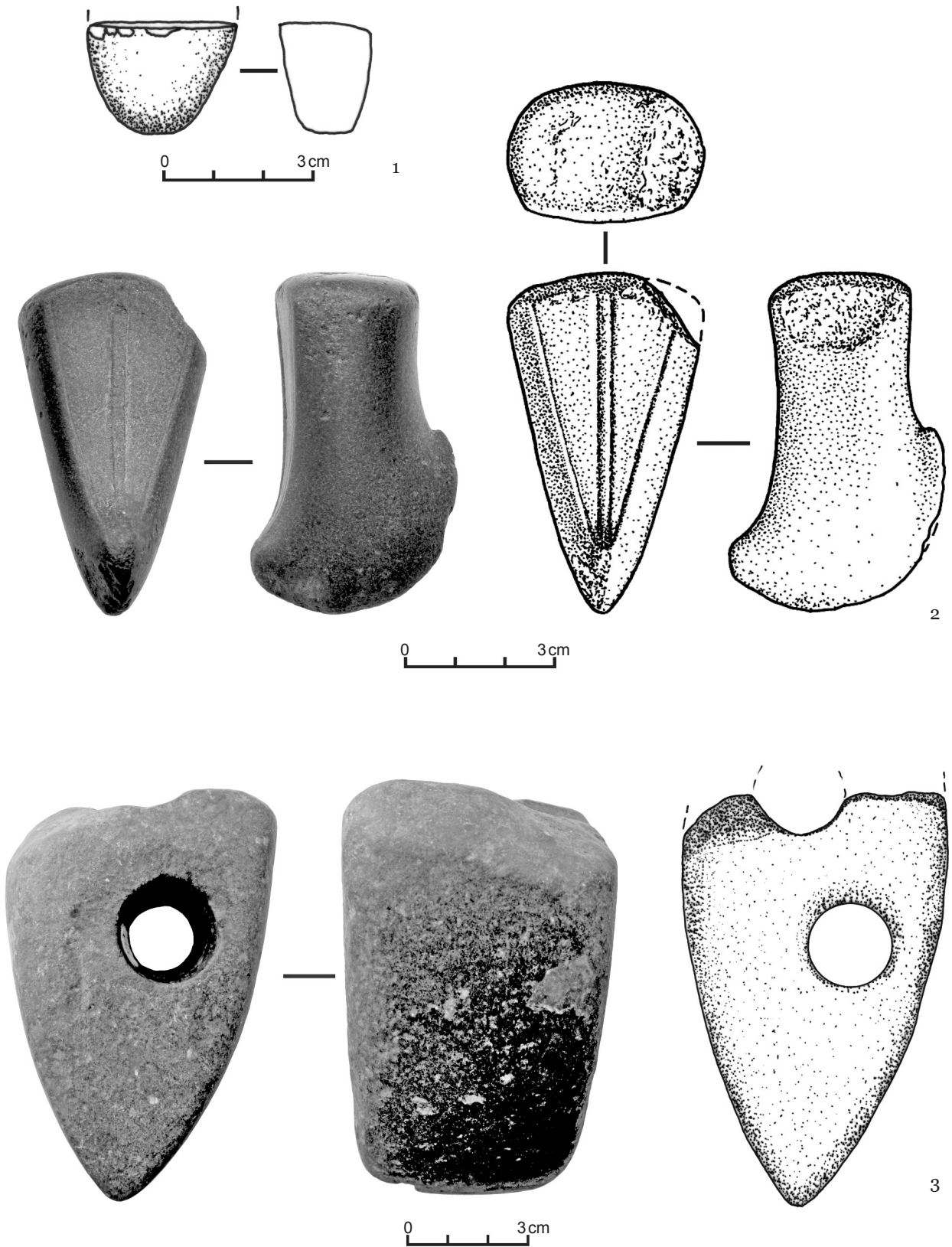

Fig. 2. Topoare de piatră reutilizate: 1 - Kazan Kulak II; 2 - Sârcova; 3 - „Neamț”.

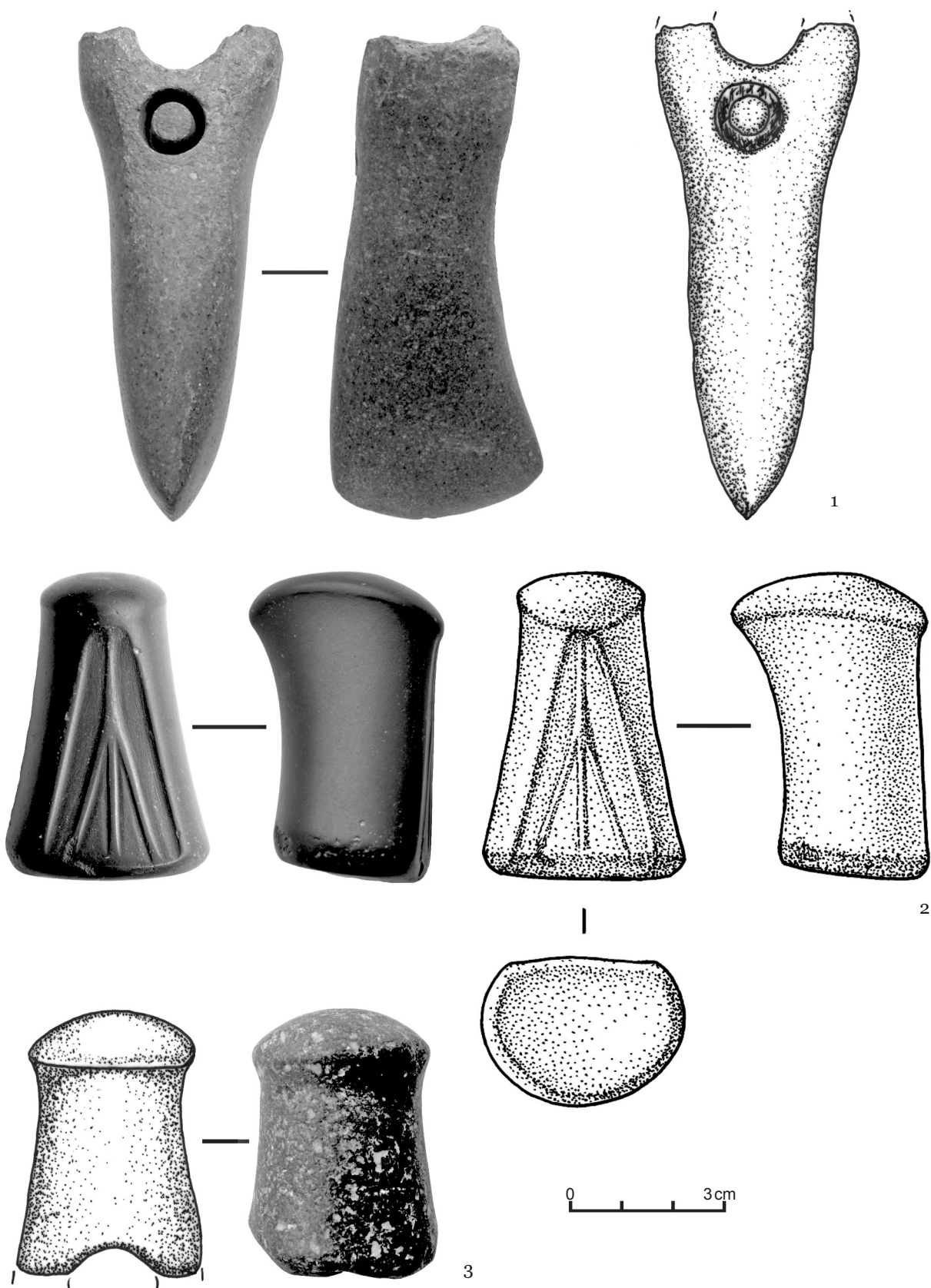

Fig. 3. Topoare de piatră reutilizate: 1 - Racova; 2 - Tiraspol; 3 - Vânători-Neamț.

urme intense de reutilizare. Se păstrează în colecțiile Muzeului de Istorie și Etnografie Târgu Neamț.

Dimensiuni: lungime – 5,2 cm, diam. max. al muchiei – 3,7 cm.

Literatură: Diaconu 2007, 111, fig. 7/2; Buzgar et al. 2013, 5, fig. 1/A1; Diaconu 2016, 77, fig. 85/2.

Discuții

Pornind de la exemplarele menționate anterior, dar și pe baza informațiilor cunoscute în literatura arheologică privitoare la epoca bronzului, precizăm faptul că topoarele reutilizate apar atât în așezări, cât și în morminte, cea din urmă situație fiind mai rară. Desigur, rolul acestor obiecte în cazurile amintite deja ar putea să aibă raționamente variate. Dacă în spațiile locuite astfel de obiecte aveau o valoare utilitară, prezența lor în morminte indică, mai curând, atribute simbolice.

Deși nu există studii traseologice pentru astfel de exemplare, pe baza observațiilor macroscopice s-a presupus că unele topoare fragmentare au fost folosite ca pisăloage/frecătoare. Desigur, poate fi luată în calcul și o astfel de interpretare, doar că pentru a transforma o piesă deteriorată într-o unealtă destinată acțiunilor de zdrobire/pisare era nevoie de o prelucrare suplimentară a sa, ceea ce ar fi însemnat un efort în plus, în condițiile în care pentru operațiuni precum cele amintite mai sus putea fi folosită orice piatră cu o formă naturală adecvată. Merită să amintim că pentru acțiuni de zdrobire sunt necesare piese cu o anumită greutate, pentru a avea o eficiență sporită, ori, în multe cazuri, topoarele deteriorate nu îndeplinesc acest criteriu. Tocmai de aceea considerăm că unele exemplare de acest fel puteau să aibă o altă funcționalitate, poate chiar pentru baterea/modelarea unor piese metalice de mici dimensiuni. Nu excludem faptul că unele dintre aceste topoare fragmentare, mai ales cele decorate, să fi fost substituente pentru alte obiecte cu valoare socială. Avem în vedere exemplarul de la Tiraspol, care se remarcă prin eleganță și modul deosebit în care a fost lucrat, și nu excludem posibilitatea ca astfel de piese, cu o estetică deosebită și care, desigur, în stadiul inițial au avut rolul unui indicator social, să fi fost ajustate după deteriorarea lor, chiar de către posesor, tocmai pentru valoarea lor simbolică.

Un aspect care merită reținut este acela că topoare de piatră cu urme de reutilizare au fost identificate în contexte funerare, dar o astfel de practică nu

este foarte frecvent atestată. Spre exemplu, în mediul Jamnaja din zona de nord-vest a Mării Negre sunt menționate astfel de descoperiri la Beloles'e, Velikodolinskoe, Glubokoe, Kubey, Liman, Plavni și Semenovka (Иванова, Цимиданов 1998, 150-151, рис. 4/2-3, 6-7; Субботин 2003, 71-88, таб.14/4; Субботин, Разумов, Синика 2017, 77, рис. 43/6). Unii specialiști au considerat că reutilizarea unor topoare fragmentare pentru diverse activități ar fi putut schimba statutul unui astfel de obiect, conferindu-i proprietăți simbolice (Иванова, Цимиданов 1998, 146-147). Se admite că această transformare era una sacră, iar persoanele în mormintele cărora au fost descoperite topoare fragmentare ar fi avut un statut aparte în cadrul comunităților (Иванова, Цимиданов 1998, 147). Există opinii conform cărora aceste morminte au aparținut unor meșteșugari, având în vedere că în cadrul vechilor comunități aceste persoane ar fi îndeplinit și atribuții ritualice, iar meșteșugurii ar fi avut o importantă componentă sacră (Иванова, Цимиданов 1998, 147). Spre exemplu, la Želoboc (Ucraina), într-un mormânt al culturii Katakombnaja (tumulul 3, mormântul nr. 1), a fost descoperit un fragment de topor prevăzut cu un ornament în formă de ace de brad și plasă, realizat după spargerea piesei. Acest exemplar a fost descoperit într-o cutie de lemn, împreună cu alte obiecte, care au fost atribuite unui meșter în confecționarea vârfulor de săgeată din silex (Санжаров 1992, 165-166, рис. 2/7).

În morminte ale epocii bronzului au fost descoperite și topoare fragmentare care prezintă urme ale unei reperforări, iar o astfel de situație este documentată într-un complex funerar de la Stoicani (jud. Galați) (Petrescu-Dîmbovița 1953, 119, fig. 53/5, fig. 58/2).

Dacă ne referim la topoarele reperforate sau în curs de reperforare, suntem de părere că funcția lor secundară nu mai putea fi legată de acțiuni de tăiere/despicare, deoarece parametrii dimensionali nu ar mai fi asigurat eficiența necesară. Cel mai probabil aceste piese aveau o altă utilitate, poate pentru acțiuni de lovire/zdrobire.

Un alt aspect care merită amintit, dar pentru a cărui argumentare încă nu avem suficiente informații, este cel legat de faptul că re folosirea unora dintre piesele amintite anterior este posibil să nu se fi petrecut tot în aceeași etapă cronologică când au fost realizate și întrebuintate pentru funcția lor inițială. Ne gândim la faptul că unele topoare

re au fost reutilizate după o anumită perioadă de la abandonarea lor datorată distrugerii parțiale, probabil și din motive care țin de managementul corect al resurselor avute la dispoziție.

Pe baza celor menționate anterior putem concluziona că practica reutilizării topoarelor de piatră a avut în principal justificări de ordin economic și tehnologic (dificultatea procurării materiilor prime de calitate, rezistența acestora). Faptul că ast-

fel de artefacte se întâlnesc și în contexte care pot depăși sfera activităților cotidiene (în morminte spre exemplu) credem că poate avea la bază și rațiuni ritualice, dar acestea nu au fost condiționate de transformările morfologice prin care au trecut unele dintre aceste obiecte. Altfel spus, piesele reutilizate au putut avea atribute simbolice doar odată cu depunerea lor în contexte funerare, dar nu credem că au fost confecționate cu această destinație.

Bibliografie

- Buzgar et al. 2013:** N. Buzgar, I.A. Apopei, V. Diaconu, A. Buzatu, The composition and source of the raw material of two stone axes of Late Bronze Age from Neamț County (Romania) - A Raman study. *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Seria Geologie* 59 (1), 2013, 5-22.
- Diaconu 2007:** V. Diaconu, Recunoașteri arheologice de suprafață în zona orașului Târgu Neamț. *Memoria Antiquitatis* XXIV, 2007, 87-119.
- Diaconu 2014:** V. Diaconu, Artefacte din epoca bronzului aflate în colecția Muzeului de Istorie și Etnografie Târgu Neamț. *Memoria Antiquitatis* XXIX-XXX, 2014, 147-159.
- Diaconu 2016:** V. Diaconu, Repertoriul descoperirilor atribuite epocii bronzului din județul Neamț, BMA, XXXVI (Piatra Neamț: Editura Constantin Matasă 2016).
- Matasă 1940:** C. Matasă, Cercetări din preistoria județului Neamț. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* 97, (1938), 1940.
- Munteanu 2006:** R. Munteanu, Alte descoperiri. In: (Coord. V. Cavruc, Gh. Dumitroaia) *Cultura Costișa în contextul epocii bronzului din România (Piatra Neamț 2001)*, 51-54.
- Petrescu-Dîmbovița 1953:** M. Petrescu-Dîmbovița, Cetățuia de la Stoicani. In: *Materiale Arheologice privind Istoria Veche a RPR*, vol. I (București 1953), 13-212.
- Иванова, Цимидапов 1998:** С.В. Иванова, В.В. Цимидапов, Погребения с топорами в ямной культуре Северо-Западного Причерноморья. В: *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*, вип. IV (Запоріжжя 1998), 141-157.
- Сава 1987:** Е.Н. Сава, Катакомбное погребение у г. Тирасполя. В сб.: *Молдавское Поднепровье в первобытную эпоху* (Кишинев 1987), 87-91.
- Сава и др. 2017:** Е. Сава, Э. Кайзер, М. Сырбу, Е. Мистрян, Новые исследования поселений с «зольниками» эпохи поздней бронзы в Пруто-Днестровском междуречье. В сб.: *Ex Ungue Leonem. Сборник статей к 90-летию Льва Самуиловича Клейна* (Санкт-Петербург 2017), 151-179.
- Субботин 2002:** Л.В. Субботин, Поселение сабашиновской культуры Казан-Кулак II. В сб.: *Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э. - V век н.э.)*. Материалы III международной конференции, Тирасполь 5-8 ноября 2002 г. (Тирасполь 2002), 169-176.
- Субботин 2003:** Л.В. Субботин, Орудия труда, оружия и украшение племен Ямной культуры Северо-Западного Причерноморья (Одесса: Полис 2003).
- Субботин, Разумов, Синика 2017:** Л.В. Субботин, С.Н. Разумов, В.С. Синика, Семёновские курганы (Тирасполь 2017).
- Санжаров 1992:** С.Н. Санжаров, Каменные сверленные топоры-молотки Донбасса. *РА* 3, 1992, 160-178.
- Ткач 2015:** Е. Ткач, О подходах и возможностях исследования каменных боевых топоров эпохи неолита-бронзы. *Археологические Вести* 21, 2015, 52-65.

Uncommon practice of re-use of Bronze Age stone axes

Keywords: Bronze Age, stone axes, re-use, settlements, graves.

Abstract: This article examines the typological features of some Bronze Age stone axes with obvious signs of re-use, discovered in the area between the Carpathians and the Dniester. For these objects, two ways of re-use are known: the use of damaged axes as rubbing stones / hammer stones or re-perforation of the worn-out specimens.

The authors of the article present nine artifacts discovered in settlements and cemeteries or as a result of chance finds. Most of the specimens were made of volcanic rocks; some have preserved decorative elements.

The re-use of such items was determined by economic and technological reasons. Some communities of the Bronze Age were forced to re-use damaged stone axes due to a lack of high-quality raw materials.

The fact that axes with traces of re-use are also found in cemeteries may indicate the symbolic significance that these objects acquired when they were put next to the dead.

List of illustrations:

Fig. 1. Re-used stone axes: 1 - Bodești; 2 - Chirsova I; 3 - Izvoare.

Fig. 2. Re-used stone axes: 1 - Kazan Kulak II; 2 - Sîrcova; 3 - „Neamț”.

Fig. 3. Re-used stone axes: 1 - Racova; 2 - Tiraspol; 3 - Vânători-Neamț.

Малораспространенная практика повторного использования каменных топоров эпохи бронзы

Ключевые слова: эпоха бронзы, каменные топоры, повторное использование, поселения, погребения.

Резюме: В данной статье рассматриваются типологические особенности каменных топоров эпохи бронзы с явными признаками повторного использования, относящихся к Карпато-Днестровскому пространству. Известно два варианта повторного использования этих предметов: применение поврежденных топоров в качестве растиральных/отбойников или реперфорация сработанных экземпляров.

Авторами статьи представлены девять артефактов, обнаруженных на поселениях, в погребальных комплексах или в результате случайных находок. Большинство экземпляров сделано из вулканических пород, на некоторых сохранились элементы декора.

В основе повторного использования таких предметов лежали главным образом экономические и технологические причины. Некоторые общины эпохи бронзы были вынуждены повторно использовать поврежденные каменные топоры из-за нехватки высококачественного сырья.

Тот факт, что топоры со следами повторного использования встречаются также в погребальных комплексах, может свидетельствовать о символическом значении, которое эти предметы приобретали при захоронении.

Список иллюстраций:

Рис. 1. Каменные топоры со следами повторного использования: 1 - Бодешть; 2 - Кирсова I; 3 - Извоаре.

Рис. 2. Каменные топоры со следами повторного использования: 1 - Казан-Кулак II; 2 - Сыркова; 3 - «Нямц».

Рис. 3. Каменные топоры со следами повторного использования: 1 - Ракова; 2 - Тирасполь; 3 - Вынэторь-Нямц.

28.03.2018

Dr. Vasile Diaconu, Complexul Muzeal Județean Neamț, Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț, str. Ștefan cel Mare, 37, Târgu Neamț, România, e-mail: diavas_n82@yahoo.com

Mariana Sîrbu, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: sirbumary24@yahoo.com